

Т. О. Мизин,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДЕЛІ СПОЛУЧУВАНОСТІ $NprpN$ У ТЕКСТАХ БЕЛЕТРИСТИЧНОГО ТА НАУКОВОГО ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛІВ

Стаття присвячена вивченню функціонування моделі сполучуваності іменників $NprpN$ у різностильових текстах. Доведено, що частота моделі $NprpN$ є параметром текстів різних функціональних стилів, жанрів і підмов. Виділено підсистеми масивів текстів. На основі частот моделі сполучуваності $NprpN$ встановлено відстані між текстами, які є основою для побудови багатомірного простору текстів. Для кожного параметра виділено свої закриті підсистеми.

Ключові слова: сполучуваність, модель сполучуваності, частота, тексторозмежувальна сила, лексико-семантична група.

Статья посвящена изучению функционирования модели сочетаемости имен существительных $NprpN$ в разностилевых текстах. Доказывается, что частота модели $NprpN$ служит параметром текстов разных функциональных стилей, жанров и подязыков. Выделяются подсистемы массивов текстов. На основе частот модели сочетаемости $NprpN$ установлены расстояния между текстами, которые являются основой для построения многомерного пространства текстов. Для каждого параметра выделяются свои закрытые подсистемы.

Ключевые слова: сочетаемость, модель сочетаемости, частота, тексторазграничительная сила, лексико-семантическая группа.

The article is devoted to the investigation of the nouns combinability model $NprpN$ functioning in texts of different functional styles. It is proved that the frequency of the model $NprpN$ is a parameter of texts belonging to different functional styles, genres and sublanguages. Subsystems of texts arrays are singled out. Distances between texts, which are the basis for the multidimensional text space are determined. Closed subsystems for each parameter are discriminated.

Key words: combinability, combinatory model, frequency, text differentiating force, lexico-semantic group.

В останні десятиліття лінгвістика досягла значних успіхів у вивченні особливостей сполучуваності одиниць різного рівня складності і їх функціонування.

Оскільки іменник є центральною частиною мови (поруч із дієсловом), він привертає до себе увагу дослідників протягом усієї історії лінгвістичної науки (О. Есперсен, Ч. Фріз, Г. Несфілд, Л. С. Бархударов, Н. Ф. Іртенєва, А. А. Уфімцева, М. Р. Кауль, О. І. Сущинська, Л. К. Малімон, І. М. Калиновська та ін.).

Актуальність цього дослідження визначається потребою ґрунтовного вивчення проблем сполучуваності іменників англійської мови і продиктована необхідністю науково обґрунтованого відбору граматичного мінімуму (у тому числі моделей сполучуваності) для навчання іноземної мови, що буде сприяти інтенсифікації цього процесу. Крім того, опис сутності явища сполучуваності сприяє виробленню загальнолінгвістичного розуміння внутрішнього ладу мови, специфіки її функціонування.

Наша стаття має на меті довести, що частота сполучуваності моделі *головний іменник + прийменник + іменник* ($NprpN$) може розмежовувати функціональні стилі (ФС), а значення іменника впливає на вживаність моделі.

Об'єктом дослідження є одна з найчастотніших моделей сполучуваності високочастотних іменників англійської мови – $NprpN$.

Предмет – функціональні характеристики моделі сполучуваності $NprpN$.

Матеріалом дослідження є 501 високочастотний іменник англійської мови.

У сучасній лінгвістиці акцент ставиться на комплексному вивченні лінгвістичних явищ, яке передбачає одночасне звернення як до явищ мови, так і до явищ мовлення. Такі дослідження дозволяють вивчити предмет у діалогічній єдності його системних і функціональних характеристик.

Лінгвісти зазначають, що вивчення комбінаторики з урахуванням дихотомії «мова – мовлення» дозволяє, з одного боку, виділити й описати потенціал мовних одиниць у вигляді набору абстрактних мовних моделей, а з другого, вивчити особливості актуалізації цих моделей [5, с. 322].

Сполучуваність мовних одиниць являє собою одне з базових понять науки про мову. Під сполучуваністю розуміємо таке поєднання слів, при якому вони набувають смислової заданості залежно від актуалізації синтаксичних або лексико-семантичних властивостей.

Традиційно виділяють два типи сполучуваності: лексичну й синтаксичну [4; 7].

Лексична сполучуваність визначається як напрям лінгвістичної семантики, що вивчає правила й умови семантичної сполучуваності слів, які допускають одні сполучення та забороняють інші, розрізняють зміст одних сполук й ототожнюють зміст інших [3, с. 222].

О. Ф. Таукчі зазначає, що лексичну комбінаторику слід вважати вихідним і абсолютним типом. Ним зумовлена здатність кожного слова створювати лінійну конструкцію з обмеженою кількістю лексем. В основі кожного з таких сполучень лежить спільність первинних значень, властивих лексемам, що поєднуються. Інакше кажучи, це процес предикації, у ході якого слова сполучаються одне з одним, утворюючи мовні одиниці більш високого порядку. У них породжуються специфічні семантичні відтінки: саме тому значення цілого не є простою сумою значень кожного зі складників. Лексична сполучуваність являє собою базис комбінаторних реляцій [6, с. 7].

Основою синтаксичної сполучуваності класу слів є принцип залежності / незалежності слова, що аналізується, від іншого компонента граматичного зв'язку. Синтаксична сполучуваність – це сукупність та властивості потенційно можливих синтаксичних зв'язків, набір та умови їхньої реалізації [1, с. 81], тобто здатність слова вступати в синтагматичні зв'язки з іншими словами на рівні класу слів [2, с. 37].

Існує чотири типи граматичних зв'язків: *ядерний* (слово, що аналізується, є головним, керуючим компонентом словосполучення), *ад'юнктивний* (слово, що аналізується, є залежним компонентом сполучення), *предикативний* (зв'язок, що характеризується взаємозалежністю двох компонентів – підмета й присудка) та *сурядний* (зв'язок, що характеризується взаємною незалежністю обох компонентів).

У нашому дослідженні розглядаються лише ядерні моделі сполучуваності іменників англійської мови.

Ми виділили 36 моделей сполучуваності. Вони відображають основні комбінаторні властивості цього класу, оскільки будь-який член класу реалізує в першу чергу його основні риси. У нашому дослідженні моделі словосполучень іменників виражені в термінах граматичних класів слів, що дозволило нам формалізувати й систематизувати опис сполучуваності цих іменників. Оскільки модель *NprpN* є однією з найчастотніших (а в процесі викладання іноземної мови необхідно звертати увагу саме на такі моделі), розглянемо її функціонування.

Для нашої розвідки ми обрали тексти двох функціональних стилів: белетристичного (жанри художньої прози (худ.), драматургії (др.), метахудожніх текстів (м. худ.) і наукового (підмови суспільних (суп.), філологічних (філ.), технічних наук (техн.), кіномистецтва (кін.), харчової промисловості (харч.), електроніки (ел)).

Результати дослідження частоти моделі *NprpN* показують, що серед текстів белетристичного стилю суттєві розходження мають дві пари текстів із трьох можливих. Тексти гуманітарних наук являють собою однорідні масиви, а всі три масиви текстів природничо-технічних наук суттєво розходяться.

Тексти белетристичного ФС і підмови природничо-технічних наук є ближчими (8 випадків суттєвих розходжень), ніж тексти белетристичного стилю – підмови гуманітарних наук (9). Цей параметр має більшу тексторозмежувальну силу. Він послідовно розмежує навіть тексти, які належать до одного ФС. Тексти гуманітарних і природничо-технічних наук мають 8 випадків суттєвих розходжень із 9 можливих.

У цілому, зіставлення відносної частоти в процентах за допомогою критерію Стьюдента показало, що за кількістю суттєвих розходжень виділяються драматургічні тексти і тексти технічних наук, вживаність моделі *NprpN* у яких, суттєво відрізняється від інших текстів. Найменшу тексторозмежувальну силу ця модель має в текстах із кіномистецтва, де вона розмежує 5 пар текстів із 8.

Таблиця 1.

Показники критерію Стьюдента і відстаней між текстами за параметром «Частота моделі *NprpN*»

t / I	Худ.	Др.	М. худ.	Суп.	Філ.	Кін.	Харч.	Ел.	Техн.
Худ.		10,50	0,82	9,00	8,91	6,87	6,20	1,21	10,17
Др.	0,81		8,66	18,50	18,68	16,47	16,26	10,24	19,17
М. худ.	-	0,77		8,30	8,01	6,59	5,92	1,78	9,47
Суп.	0,78	0,89	0,76		1,21	1,77	3,50	5,82	2,10
Філ.	0,78	0,90	0,76	-		0,86	2,75	5,36	3,37
Кін.	0,71	0,88	0,70	-	-		1,41	4,28	3,60
Харч.	0,68	0,88	0,68	0,44	0,29	-		3,49	5,29
Ел.	-	0,81	-	0,66	0,63	0,54	0,44		7,10
Техн.	0,81	0,90	0,79	0,07	0,42	0,46	0,63	0,72	

Підкреслені показники t вказують на суттєвість розходжень. Для невеликих значень відстані не вираховуються, тому в відповідних місцях матриці стоїть прочерк.

На основі показника I встановимо такі інтервали відстаней між текстами: – 0,90 – 0,73 – велика відстань;

– 0,72 – 0,56 – відстань вища за середню;

– 0,55 – 0,39 – середня відстань;

– 0,38 – 0,22 відстань нижча за середню;

– 0,21 – 0,07 – мала відстань;

– 0,00 – однорідні тексти.

Дані таблиці 1 показують, що однорідними є 7 пар текстів, велика відстань зафіксована для 14 пар текстів, мала – для 1.

Враховуючи показники відстаней, ми можемо виділити дві замкнуті підсистеми масивів текстів: худ. – м. худ. – ел і суп. – філ. – кін. Це тексти першого ступеня спаяності (дуже сильний зв'язок). Примітно, що цей параметр об'єднує тексти гуманітарних наук в одну групу.

Для вирахування середньої сили зв'язку кожного тексту з іншими за параметром «частота моделі *NprpN*» кожному ступеню зв'язку присвоїмо ранги. Як показують результати підрахунків, найсильніший зв'язок проявляють тексти з кіномистецтва (3,6), найслабший – драматургічні тексти (1).

Ми вважаємо, що значення іменника може впливати на вживаність моделі. Для підтвердження чи спростування цієї гіпотези перевіримо функціонування моделі *NprpN* в лексико-семантичних групах «Люди і сім'я» та «Рух, подорожі, транспорт».

Таблиця 2.
Показники критерію Стьюдента і відстаней між текстами за параметром
«Частота моделі $NprpN$ в ЛСГ «Люди і сім'я»

t / I	Худ.	Др.	М. худ.	Сусп.	Філ.	Кін.	Харч.	Ел.	Техн.
Худ.		<u>3,97</u>	<u>3,28</u>	<u>3,36</u>	1,19	1,01	<u>5,05</u>	<u>2,01</u>	<u>3,40</u>
Др.	0,51		6,76	6,82	5,08	<u>2,85</u>	0,61	1,25	0,48
М. худ.	0,40	0,71		0,16	<u>2,55</u>	<u>3,88</u>	<u>8,19</u>	<u>4,22</u>	<u>5,47</u>
Сусп.	0,42	0,71	-		2,64	3,94	<u>8,29</u>	<u>4,21</u>	<u>5,44</u>
Філ.	-	0,61	0,23	0,26		<u>2,10</u>	<u>6,35</u>	<u>2,81</u>	<u>4,13</u>
Кін.	-	0,31	0,49	0,50	0,907		<u>3,75</u>	1,18	<u>2,64</u>
Харч.	0,61	-	0,75	0,76	0,69	0,48		1,88	0,02
Ел.	0,02	-	0,53	0,53	0,30	-	-		1,46
Техн.	0,42	-	0,64	0,64	0,53	0,26	-	-	

Як і в попередній таблиці підкреслені показники t вказують на суттєвість розходжень. Для невеликих значень відстані не вираховуються, тому в відповідних місцях матриці стоїть прочерк.

Цей параметр розмежує всі жанри белетристичного стилю, тексти гуманітарних наук і об'єднує тексти природничо-технічних наук.

Показово, що для різностильових текстів (белетристичний стиль – тексти гуманітарних наук, белетристичний стиль – тексти природничо-технічних наук) зафіксовано менше суттєвих розходжень, ніж для текстів одного ФС (тексти гуманітарних – природничо-технічних наук).

Інтервали відстаней між цими текстами будуть такими:

- 0,76 – 0,61 – велика відстань;
- 0,60 – 0,46 – відстань вища за середню;
- 0,45 – 0,31 – середня відстань;
- 0,30 – 0,16 відстань нижча за середню;
- 0,15 – 0,02 – мала відстань;
- 0,00 – однорідні тексти.

Дані таблиці 2 показують, що однорідними є 10 пар текстів, велика відстань зафіксована для 9 пар, мала – для 2.

Результати дослідження цього параметру свідчать про наявність трьох закритих структур у цьому просторі: др. – харч. – ел. – техн. (тексти першого ступеня спаяності – дуже сильний зв'язок) і худ. – філ. – кін., худ. – кін. – ел. (тексти другого ступеня спаяності – дуже сильний і сильний зв'язок).

Показник середнього ступеня зв'язку текстів свідчить, що сильний зв'язок зареєстрований для текстів з електроніки (4,60), найслабший – для метахудожніх текстів (2,5).

Проведемо аналогічне дослідження функціонування моделі в ЛСГ «Рух, подорожі, транспорт».

Показники критерію Стьюдента свідчать, що для текстів белетристичного стилю і підмови гуманітарних наук властиві два випадки істотних розходжень. Усі масиви текстів природничо-технічних наук істотно розходяться між собою.

Про те, що цей параметр має велику тексторозмежувальну силу, свідчить факт, що всі тексти, які належать до різних ФС, суттєво розходяться. Одностильові, які належать до різних підмов, тексти також демонструють велику кількість істотних розходжень.

Таблиця 3.
Показники критерію Стьюдента і відстаней між текстами за параметром
«Частота моделі $NprpN$ в ЛСГ «Рух, подорожі, транспорт»

	Худ.	Др.	М. худ.	Сусп.	Філ.	Кін.	Харч.	Ел.	Техн.
Худ.		4,70	3,80	8,92	11,87	8,74	12,13	6,65	13,51
Др.	0,53		0,19	12,68	15,10	12,54	15,39	10,65	16,98
М. худ.	0,48	-		10,31	12,10	10,23	12,37	8,65	13,89
Сусп.	0,78	0,85	0,81		2,38	0,02	2,85	1,10	5,04
Філ.	0,83	0,87	0,84	0,18		2,24	0,69	3,02	3,56
Кін.	0,78	0,84	0,81	-	0,13		2,70	1,09	4,85
Харч.	0,84	0,87	0,84	0,31	-	0,27		3,39	2,91
Ел.	0,71	0,82	0,78	-	0,35	-	0,42		5,20
Техн.	0,85	0,88	0,86	0,61	0,45	0,59	0,33	0,62	

Інтервали відстаней між цими текстами будуть такими:

- 0,88 – 0,73 – велика відстань;

- 0,72 – 0,58 – відстань вища за середню;
- 0,57 – 0,43 – середня відстань;
- 0,42 – 0,28 відстань нижча за середню;
- 0,27 – 0,13 – мала відстань;
- 0,00 – однорідні тексти.

Таблиця показує, що однорідними є п'ять пар текстів, мала відстань характерна для трьох пар, велика – для 17 пар текстів.

Результати дослідження цього параметру свідчать про наявність двох груп текстів у цьому просторі: сусп. – кін. – ел. (тексти першого ступеня спаяності) і сусп. – філ. – кін. і філ. – кін. – харч. (тексти другого ступеня спаяності).

Найсильніший зв'язок із усіма текстами мають тексти з кіномистецтва, найслабший – тексти суспільних наук.

Отже, результати нашого дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Дослідження функціонування моделі *NprpN* виявило більше відмінностей, ніж подібностей не тільки для текстів, які належать до різних підмов і ФС, але й для текстів, що належать до одного ФС, підмови чи жанру.

Це значить, що частота моделі *NprpN* може бути параметром текстів різних ФС. Кожний жанр чи підмова мають свої особливості функціонування в них моделі *NprpN*.

2. Значення іменників мають велику тексторозмежувальну силу. Найбільшу тексторозмежувальну силу модель *NprpN* має в ЛСГ «Рух, подорожі, транспорт», розмежовуючи 31 пару текстів із 36.

В одній статті неможливо охопити все коло питань, пов'язаних із функціонуванням високочастотних моделей сполучуваності іменників англійської мови. Вважаємо перспективним вивчення функціонування залежностей між системними і функціональними характеристиками інших високочастотних моделей сполучуваності іменників англійської мови.

Література:

1. Котелова З. Н. Значение слова и его сочетаемость / З. Н. Котелова. – Л. : Наука, 1975. – 163 с.
2. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики / В. В. Левицкий. – К. : УМК ВО, 1989. – 155 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
4. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1957. – 53 с.
5. Структурные свойства моделей грамматических связей в глагольных словосочетаниях (на материале английского подъязыка радиоэлектроники) / Л. Г. Данцевич, Л. Е. Царенко, Е. С. Попович // Праці Одеського політехнічного університету. – 2012. – Вип. 1 (38). – С. 321–325.
6. Таукчі О. Ф. Теоретичні аспекти вивчення іменної дієслівної лексичної сполучуваності в англійській, українській і російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. Ф. Таукчі. – Донецьк, 2006. – 19 с.
7. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка / Д. Н. Шмелев. – М. : Просвещение, 1964. – 112 с.